

УДК 371.134+371.314.6

Людмила Ткаченко

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті обґрунтовується ефективність застосування проектної технології в навчально-виховному процесі педагогічного закладу I–II рівнів акредитації з метою формування критичного мислення майбутнього вчителя початкової школи. Автор розкриває аспекти організації проектної діяльності, особливості її застосування в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця.

Ключові слова: критичне мислення майбутнього вчителя, метод проектів, етапи проектної діяльності, щоденник рефлексії.

Глобальна трансформація сучасного суспільства зумовлює нове розуміння цілей вищої педагогічної освіти. Спрямованість на засвоєння системи знань, яка була традиційною й виправданою в минулому, не відповідає сучасному соціальному замовленню на підготовку фахівців професійно та соціально мобільних, здатних до самостійного оцінювання суспільних явищ та процесів, готових до прийняття нестандартних рішень.

В інформаційному суспільстві людина не здатна отримати у вузі знання та готові рекомендації щодо необхідності діяти в умовах постійних змін. Тому важливим є не стільки і не тільки кількість знань, а володіння методикою знаходження необхідної інформації, що можливо за наявності критичного мислення індивіда.

Значимість формування важливої якості майбутнього фахівця початкової школи впливає із вимог суспільства до підготовки сучасного вчителя, здатного здійснювати педагогічну діяльність в умовах демократизації та гуманізації освіти. Педагог, який критично мислить, орієнтується в безмежному інформаційному просторі; уміє вирішувати проблеми, особистісні та професійні; володіє певним рівнем гнучкості мислення, що сприяє адаптації людини до нових умов професійної діяльності; сповідує принципи гуманізму та терпимості; спрямований на самоосвіту та самовдосконалення. Тільки такий фахівець здатний витримати конкурентність сучасного ринку праці. Тому все більше науковців схиляються до того, що формування критичного мислення має стати стратегічною основою, стержнем сучасної системи освіти. Це питання розглядалося нами раніше [5].

На сьогодні актуальним є питання добору форм і методів навчання, що забезпечать розвиток критичного мислення студентів. Здійснені нами

дослідження свідчать про те, що вчені та методисти розглядають проектну технологію як таку, що здатна формувати критичне мислення майбутнього фахівця освітньої галузі.

Проблемою організації навчання за методом проектів займалися вітчизняні та зарубіжні вчені (Д. Дьюї, У. Кілпатрік, Є. Коллінгс, С. Ізбаш, С. Шацький та інші). У наш час проектні технології розглядаються у працях В. Гузеєва, М. Гуревича, І. Лернера, Н. Матяш, Н. Пахомової, Є. Полат, О. Пехоти, І. Чечеля, С. Ящук та інших.

Метод проектів широко впроваджується у навчальний процес вищої школи, однак його можливості у формуванні критичного мислення студентів педагогічного вузу I–II рівнів акредитації недостатньо висвітлені.

Метою статті є з'ясування ефективності використання проектних технологій у формуванні складових критичного мислення майбутнього вчителя початкової школи у процесі професійної підготовки.

Метод проектів виник на початку минулого століття в США. Його пов'язують з ідеями американського філософа та педагога Дж. Дьюї. Саме прагматизм, який сповідував Дж. Дьюї називають філософією справи, дії, тим самим підкреслюючи його практичну спрямованість. Одним із тверджень філософії прагматизму є наступне: щоб досягти успіху, треба не стільки знати, скільки вміти. Філософія прагматизму стала концептуальною основою проектної технології. Дж. Дьюї наголошував на важливості підтримання певної рівноваги між набуттям знань та інтелектуальних навичок і набуттям досвіду, який має бути осмисленим через формування соціальних установок [3, с. 14]. Якщо це не відбувається, то люди є успішними лише у навчанні, але не готові до вирішення практичних проблем, чому, власне, і має бути покликане навчання. Ефективність навчання вбачається у активності індивіда через вирішення проблемних моментів, взятих із реального життя. Тільки таке навчання може бути значимим для особистості, викликатиме інтерес. (У даному контексті вважаємо за необхідне нагадати, що Дж. Дьюї вважається одним із перших дослідників проблеми критичного мислення).

Є. С. Полат, відповідаючи на питання «що ми розуміємо під методом проектів?», наголошує: «В основі методу проектів лежить розвиток пізнавальних навичок учнів, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватись в інформаційному просторі, а також розвиток критичного і творчого мислення» [4, с. 57].

Визначення суті освітнього проекту А. В. Хуторським звучить наступним чином: «Освітній проект – це форма організації занять, яка передбачає комплексний характер діяльності всіх його учасників з метою отримання освітньої продукції за певний проміжок часу – від одного уроку до декількох місяців».

Метод проектів направлений на отримання результату в процесі

вирішення практичної або теоретичної проблеми, яка передбачає, з одного боку, володіння певною сумою знань, використання різноманітних методів та засобів навчання, а з іншого – уміння інтегрувати знання, уміння і навички з різних галузей науки, техніки, технології. У результаті творчої практичної діяльності над проектом студенти створюють кінцевий продукт і набувають нових знань, умінь і навичок та соціального досвіду [1]. Для досягнення результату необхідно навчити студентів самостійно мислити, знаходити проблеми та вирішувати їх, застосовуючи знання із різних галузей науки.

Серед навичок та умінь, які студенти можуть сформувати (за Д. Жаком), здійснюючи проектну діяльність, ми виділили ті, що притаманні людині з критичним типом мисленням, а саме: формування незалежних суджень, уміння відбирати, аналізувати та оцінювати інформацію, уміння сприймати факти, точки зору і ситуації в інших ракурсах; уміння інтегрувати знання, отримані з різних джерел.

Метод проектів надає можливості для:

- 1) формування дослідницьких умінь;
- 2) розвитку самостійного мислення;
- 3) підвищення мотивації навчання та самонавчання;
- 4) формування особистісних якостей студентів: відповідальності, взаєморозуміння, взаємоповаги;
- 5) організації творчої діяльності студентів;
- 6) структурування знань шляхом встановлення міжпредметних зв'язків;
- 7) формування інформаційної культури (знання, уміння і навички використання інформації з різних джерел) [4].

Основні вимоги до застосування методу проектів (за Є. С. Полат):

1. Наявність важливої в дослідницькому плані проблеми.
2. Практична, теоретична, пізнавальна значимість запропонованих результатів (результат проектної діяльності повинен мати застосування).
3. Самостійна діяльність (індивідуальна, парна, групова) учасників проектного методу.
4. Гнучкість і зміни у ході виконання.
5. Структурування змістової частини проекту.
6. Послідовність дій.

Гузєєв В. В. у статті «Проектне навчання як одна із інтегральних технологій» наводить американський та європейський варіанти послідовності етапів роботи над проектом. Ми, порівнюючи ці два варіанти, прийшли до висновку, що вони мають один алгоритм, при цьому американський варіант є більш деталізований. Наводимо наші висновки у таблиці 1.

Етапи роботи над проектом

Американський варіант	Європейський варіант
Постановка мети: виявлення проблеми, протиріч; формулювання завдань	Підготовка
Обговорення можливих варіантів дослідження, порівняння передбачуваних стратегій, вибір способів самоосвіти і актуалізація знань за консультативної допомоги вчителя. Продумування ходу діяльності, розподіл обов'язків	Планування
Дослідження: вирішення окремих завдань, компонування та ін.	Дослідження
Узагальнення результатів, висновки	Результати і/або висновки
Аналіз успіхів і помилок. Корекція або перехід до певного проекту	Презентація або звіт Оцінка результатів і процесу

Головань М. С. структуруючи етапи проектної діяльності, виділяє наступні: *пошуковий* (постановка мети, виявлення проблеми, протиріччя, формулювання задачі), *аналітичний* (обговорення можливих варіантів дослідження, вибір способів), *практичний* (самоосвіта і актуалізація знань, планування ходу діяльності, розподіл обов'язків, розв'язання окремих завдань, їх компонування), *презентаційний* (захист проекту перед аудиторією), *контрольний* (аналіз успіхів і помилок, коригування діяльності, узагальнення результатів, формулювання висновків) [1].

У проектній діяльності важливим, на наше переконання, має стати попередня робота зі студентами. Маємо проявити надзвичайну майстерність у тому, щоб не насаджувати свої ідеї, а мотивувати молодих людей до виконання проекту. Методом «мозкового штурму» визначаємо теми, які цікавлять студентів та викладачів. Наступний етап – ранжування тем у порядку особистісних переваг. Проблема, яка вирішуватиметься студентами має бути взята із реального життя та бути значимою для молодих людей.

Суть методу проектів у процесі професійної підготовки полягає у стимулюванні інтересу студентів до проблем, які стосуються майбутньої професійної діяльності, або є суспільно значущими на сучасному етапі. На II–III курсах цікавою є сфера уявлень молоді людини про себе, своє майбутнє. Тому необхідно планувати проект зосереджуючись на таких проблемах як смисл життя, особливості професії вчителя, місце молоді людини у сучасному світі, цінності молоді XXI століття, ін. Прикладом таких проектів можна назвати наступні: «Зарубіжні теорії про розвиток та формування особистості» (з психології), «Проблеми сучасної школи та педагогічні технології» з курсу «Педагогічні технології у початковій

школі»; «Портрет учителя початкової школи ХХІ століття», «Народна педагогіка про виховання» (з педагогіки), ін.

Важливо, щоб у процесі здійснення проектної діяльності не тільки застосовувались раніше набуті знання та навички, але студент збагачувався новими знаннями, здобував професійно важливі навички та удосконалював уміння формулювати проблему, планувати етапи її вирішення; критично осмислював інформацію та «відсіював» ту, що не пройшла відбору за відповідними параметрами; аргументовано відстоював свої погляди; мав готовність до прийняття компромісних рішень, якщо це є необхідним для подальшого просування роботи.

Проектна діяльність сприяє самонавчанню та взаємонавчанню, оскільки кожен студент, визначившись із певним відрізком (або напрямком) роботи, детально та ґрунтовно досліджує один із аспектів проблеми, стаючи «експертом» з даного питання. Співпраця таких «експертів» дозволяє за незначний проміжок часу вирішити загальну проблему.

Участь у проекті сприяє розвитку індивідуальної позиції кожного студента, коли потрібно відстояти свою точку зору з питання, яке він досліджував; розвиває навички співробітництва, сприяє командній взаємодії та формує терпимість до поглядів інших.

Студент у процесі здійснення проектної діяльності веде щоденник рефлексії, в якому має відбиватися в т.ч. самооцінка його роботи та роботи колег. Це дає можливість на етапі «аналізу успіхів і помилок» зробити важливу аналітичну роботу, яка позитивно впливає не тільки на результати проектної діяльності, але дозволяє кожному зробити висновки щодо особистісного та професійного розвитку. За умови співробітництва студента та викладача, певні висновки зробить і останній, врахувавши власні недоліки у організації проектної діяльності.

Важливо щоб викладач, пропонуючи метод проектів, враховував вікові особливості студентів. На II–III-х курсах педагог допомагає студентам у виборі та пошуку джерел інформації, координує процес проектної діяльності. Ефективним на початкових етапах здійснення методу проектів є використання студентами методичних рекомендацій, у яких вказані: рекомендована література, алгоритм виконання проекту, вимоги до його якості та критерії оцінювання, ін. Певна обізнаність викладача стосовно стану роботи над проектом дозволяє йому (викладачу) вчасно виявляти відхилення від поставлених на початкових етапах цілей та попереджувати «тупикові» стани.

На IV–VI курсах студенти проявляють більшу самостійність. Викладач пропонує напрямки досліджень, надаючи можливість студентам самостійно проходити всі етапи роботи. Зазвичай викладач контролює ключові моменти проекту, корегує виконання завдань. При виникненні

певних труднощів студенти звертаються до викладача або експертів (фахівців з певної галузі) для отримання консультацій. Оптимальний склад групи, яка працює над проектом має бути 3–5 осіб. За інших умов можуть виникнути складнощі у координації роботи.

Є. С. Полат вбачає ефективність методу проектів у тому, що він «дозволяє органічно інтегрувати знання учнів (студентів *Прим. автора*) із різних галузей при вирішенні однієї проблеми, дає можливість застосувати отримані знання на практиці, генеруючи при цьому нові ідеї» [4].

Для здійснення міжпредметної проектної діяльності викладачі декількох дисциплін об'єднуються та визначаються з тематикою проектів. Студентам надається можливість застосувати на практиці інтегровані знання з різних галузей наук, всебічно та глибоко вивчати предмет дослідження, виходячи за рамки певної дисципліни. Це вирішує проблему завантаженості студентів у зв'язку з насиченістю навчальних програм, дає можливості і час для повноцінної роботи над проектом. Якщо припустити, що з різних дисциплін буде запропонований такий вид роботи, то необхідно визнати, що працювати над декількома проектами студентів буде складно. Виконання міждисциплінарного проекту дозволить ґрунтовно дослідити певні аспекти однієї проблеми; захоплення такою роботою сприятиме посиленню мотиваційної складової.

Зазвичай проект є кульмінаційним моментом педагогічного процесу, тому його захист або презентація можуть бути як залікове оцінювання певного курсу.

У процесі вивчення навчальної дисципліни «Психологія» як підсумковий контроль було запропоновано роботу над проектом.

Підготовчий етап полягав у виявленні проблеми, постановці цілей та завдань. Тема студентами була визначена методом «мозкової атаки» з наступним обговоренням за «круглим столом». Групу студентів зацікавила проблема «Відомі особистості: фактори, що вплинули на їх становлення». Методом ранжування було виявлено 5 непересічних постатей, життя і діяльність яких досліджувалася студентами та піддавалася критичному аналізу з позиції впливу різних факторів на формування їх особистостей. Даний міжпредметний проект дозволив інтегрувати знання студентів із психології, історії, філософії.

Етап дослідження передбачав знаходження, відбір наукової інформації та її аналіз. Студенти у процесі здійснення проектної діяльності удосконалювали свої уміння працювати з різними джерелами інформації, в т.ч. з мережею Інтернет. Мали змогу розглянути різні, інколи протилежні погляди на певні події та явища, усвідомити, що будь-яка особистість та її діяльність не можуть бути оцінені у двополюсному вимірі через «добре-погано», «правильно-неправильно». Студенти з'ясували, що критичне осмислення діяльності інших людей має передбачати об'єктивність та

неупередженість оцінки, що є невід'ємними складовими критичного мислення.

Презентація проекту здійснювалася у формі «круглого столу», де учасники висловлювали критичні зауваження, ставили проблемні запитання, робили обґрунтовані висновки.

Надзвичайну ефективність для формування критичного мислення особистості майбутнього педагога вбачаємо у веденні щоденника рефлексії, як супровідного елементу проектної діяльності. Робота над ним (щоденником) дає можливість переосмислити власну діяльність, зробити певні узагальнення щодо власного розвитку та відкрити для себе можливості самовдосконалення як у професійному, так і в особистісному аспектах. Наводимо деякі висновки студентів, зроблені ними у процесі здійснення вказаного нами проекту: «Я розумію, як багато часу витратив і як мало досягнув у житті», «Виявляється, людина може досягнути багато чого у своєму житті, якщо має велике бажання, ставить перед собою мету, докладає максимум зусиль і рухається до бажаного», «Я відкрила для себе формулу успіху...», «Якщо перестати звинувачувати у своїх невдачах інших, а взяти на себе відповідальність за власне життя, воно може змінитися кардинально», ін. Важливим відкриттям для студентів стало усвідомлення важливості власної активності людини як одного із факторів становлення особистості.

Перевагу застосування методу проектів ми вбачаємо не стільки у поглибленні знань студентів із певної теми чи окремого питання. Важливим є те, що проектна діяльність дозволяє розвивати самостійність, прийоми самонавчання, відповідальність студентів, моделює ситуацію, яка демонструє ефективність досягнення результату в груповій формі роботи, пробуджує інтерес до пізнавальної діяльності, розв'язує проблему недостатньої мотивації та проблему відірваності знань від життя, формує критичне мислення майбутнього фахівця.

Метод проектів, як доводить тривалий досвід його застосування, має стати одним із методів навчання у вищій школі, але ніяк не замінити собою інші. «Проектне навчання – корисна альтернатива класно-урочній системі, але воно зовсім не має витіснити її і ставати певною панацеєю. Фахівці із країн, що мають широкий досвід проектного навчання, вважають, що його потрібно застосовувати як доповнення до інших видів прямого і опосередкованого навчання, як засіб прискорення росту і в особистісному сенсі, і в академічному» [2, с. 197–198].

Ю. Олькерс вказуючи на плюси та недоліки застосування даного методу, фактично підтверджує позицію «золотої середини». Адже, з одного боку, захоплення проектним методом не гарантує всебічності змісту навчального матеріалу, може сприяти послабленню управління навчальним процесом та приводить до фрагментарності учіння. З іншого

боку – кожен навчальний курс має достатньо підстав для виходу за межі його змісту.

Ми прийшли до висновку, що залучення студентів педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки до проектної діяльності сприятиме розвитку критичного мислення майбутнього вчителя початкової школи. Вважаємо, що проблема, запропонована до розгляду, має невисвітлені аспекти та перспективи для подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головань М. С. Метод проектів як засіб формування інформатичної компетентності майбутніх економістів / М. С. Головань // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : збірник наукових праць. – Харків, 2006. – № 14–15. – С. 234–242.
2. Гузеев В. В. Планирование результатов образования и образовательная технология / Гузеев В. В. – М. : Народное образование, 2001. – 240 с. (Серия «Системные основания образовательной технологии»). [«Метод проектов» как технология четвертого поколения. – С. 194–207].
3. Дьюи Дж. Демократия и образование / Дьюи Дж. ; пер. с англ. – М. : Педагогика-Пресс, 2000. – 384 с.
4. Полат Е. С. Новые информационные технологии в системе образования : учебное пособие для студентов пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / Полат Е. С. и др. ; под ред. Е. С. Полат. – М. : Изд. Центр «Академия». 1999. – 224 с.
5. Ткаченко Л. І. До проблеми аналізу критичного мислення майбутніх учителів початкової школи в контексті компетентнісного підходу / Ткаченко Л. І. // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2011. – Випуск 4. – Частина 2. – 349 с.